

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 75 (1990)
Heft: 2

Artikel: Architectura : uras per ina nova epoca?
Autor: Cadonau, Gallus
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881607>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 10.12.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

ARCHITECTURA

U R A S
P E R
I N N A
E P O C A ?

GALLUS CADONA U

Prender posiziun enviers l'architectura cuntegn era la damonda dalla legitima-ziun. Ston ins esser architect per palesar siu meini en caussa ni buc? Segir ei ch'in architect posseda ina gronda savida. El arta en siu studium resultats da mellis experientschas accumuladas duront decennis e tschentaners. Astg'ins ver — eventualmein fundamentals — dubis dils plans e dallas decisiuns d'architects e planisaders? Cun auters plaids la veglia du-monda: Con ligiontas ein las opiniuns e decisiuns dils «experts»?

Gie, ins astga e duei era metter en da-monda ils meinis d'experts. En scadin cass vein nus procediu aschia cu nus vein concepiu ed eregiu il hotel Ucliva 1983 e 1987 (Uclivetta) ad Uors la Foppa. Nossa devisa fuva: Il meini digl «um dil fatg» ni expert vala principialmein. Mo cu tut la savida d'experts tonscha buca per perschuer il laic ni «il pievel cumin», lu vala l'expertisa in quex.

En quei senn pledeschel pil meini d'ex-

perts, leu nua che las ideas ni projects ein transparentas e perschuerentas. Nua che quei ei buca il cass, sto la decisiun tenor «saung giudezi» respectiv raziunala dils pertuccai gir nua che la proposta digl expert perschuerada buc, ed eventualmein ston ins sespruar d'anflar meglieras va-riantas.

Ils stars e lur projects

Sco ella historia, scienza, litteratura etc. dat ei era ell'architectura ils gronds da num e pum. Senza disqualificar auters vulesse jeu allegar mo dus exempels. Cun gronda pompa han las festivitads per 1991 entschiet ella tenda da Botta. Il num digl architect tessines, Mario Botta, ei segir in num che vegn menziunaus savens: en nossa tiara, egl exterior e schizun tochen el Japan. In architect genial? Per biars segir. Sias fuormas e fatschettas ein segir in deletg pils egl. E pil tgau?

Architectura?

Tgei schai atgnamein aunc davos quella tenda fascinonta? In pegna cun quater pumpas termicas cun ina prestaziun tota-la da 440 kilowatts (kW) per scaldar, 350m canals per aria frestga, 52 reflecturs da 600 Watts (W) per sclarir la part dils aspecta-turs, 18 reflecturs da 2000 W per sclarir la tribuna, 24 reflecturs à 2000 W sur la tri-buna, 26 ordado vid il pei dils masts e za-cons auters aunc.¹

Il scaldament numnau ha, para ei, buca mo la funcziun da scaldar las stanzas pils aspectaturs adequatamein. La stad san ins volver entuorn il scaldament e gest d'uvrar ils medems canals per sferdentar. Demai che la construcziun ed il tetg dalla tenda ein memia fleivels, sto aunc la neiv sin tetg vegnir luentada. . .

Veramein genial. A mi vegn endamen cu jeu vevel viu l'emprema gada el Vilan a Cuera la gronda entrada senza portas. Sulet aria scaldada sufflava leu gl'unviern a l'entrada enstagl escha per tener en il cauld en quei baghetg. Da quella tecnica erel lu immens impressiunaus — sco affon.

Che Botta ei aunc buca vegnius sin l'idea d'insuma desister d'in tetg, eventualmein era da preits. Cun scaldar avunda entuorn ed enviers il tetg, luass la neiv segir gest sin tschiel. Quei fuss tuttina in svilupun dapi las installaziuns el Vilan. Cun in bastiment ieli a gi ni cun metter sut l'aua in per valladas, schigentar enzacons flums en nies ed en auters cantuns seschass quei segir realisar. . .

In auter exempel. Ti sesas en in'ustria ed obtegnas in «menu» tut en uorden. Sche Ti aulzas ils egls sur Tiu tagliar ora, vesas flurs da plastic, pastg da plastic, ornaziuns cun caglias da plastic, tendas da plastic, utschals da plastic, rosas da plastic, sutgas da plastic, measas da plastic, in tgiet da plastic, pliras gaglinas da plastic. . . glisch artificiala, il cantar dils utschals artificial, ina fontauna artificiala, aua che cuora artificialmein, ina gassa artificiala, in vitg artificial e casas cun finiastras e barcuns artifi-

cial, ina fassada artificiala, ventilaziun artificiala. . . gie Ti eis en ina renomada ustria respectiv in «Marché» da Mövenpick.

Concepiu e baghegiu pigl egl. Cun gronda breigia ed in nungetg sfarlatem d'energia vegn la natira copiada, per part mala-mein. Las consequenzas per quei sfarlatem d'energia ein: d'ina vart l'indifferenza dil singul en connex cun la polluziun da l'aria, la diminuaziun da reservas d'ieli senza remplazzament, il scaldament dall'atmosfera e l'augmentaziun da CO₂; da l'autra la resca cun l'energia nucleara, il problem nunsligiau dils rumians radioactifs, la destrucziun d'entiras valladas, flums schigentai e.a.v. per prooucir electricitad. Las ansaunas, la steil'alva, nundumbrevilas flurs, ignivs e scazis natirals en nossas muntognas ston empaglia, sut l'aua ni sut las rodas d'in trax en, per producir ella bassa flurs da plastic, utschals, ornamentals da plastic. . .

Temps per ina nova epoca d'architectura

Ils exempels allegai ein mo dus da mellis. Denton exempels che paran oz d'esser ella tendenza. Ei quei architectura? Construir senza risguard digl ambient ni da ressuras buca pli remplazzablas. Per mei ei quei plitost — muort excellenta vesida dils architects — in secuntener da tschocs. Certs principis da nos vegls ein per mei pli moderns e raschuneivels ch'ils exempels menziunai ni era auters baghetgs d'in

Botta ni biars auters architects. Quella architectura da rapina, exista en emprema lingia mo cun engular reservas d'autras generaziuns, ni cun sfarlatar e disfar la natira. Quei patertgar, aschilunsch ch'el exista in summa, quel va encunter la buna veglia, encunter tut patertgar raschuneivel e cunscienzius. «La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui», secloma la regla fundamentala sin la quala nossa libertad se basa.²

Varga 4/5 dallas stanzas da durmir e tuttas localitads publicas ein tschentai enviers miezgi ni sera

In principis da pli baul era da baghegiar cun far aschi pauc donn sco mo pusseivel. Bia casas ed entirs vitgs vegnevan sche pusseivel buca baghegiar sils megliers praus grass, mobein dasperas, magari sin in riven ni schizun sin muschnas, che vegnevan en quei connex gest schubergiadadas resp. allontanadas.

La part encunter mesanotg veva pouca glisch e finiastras per tener en il cauld. Gest per trer a nez l'energia gratuita dil sulegl era la gronda part dallas finiastras encunter miezgi. Cun suandar quell'idea tradiziunala spargnein nus per exempel el

hotel Ucliva ad Uors ca. 15% dall'entira consumaziun d'energia e varga in tierz da l'energia pil scaldament (cun lenna). Da 22 stanzas ei 18 encunter miezgi ni sera ed il medem vala per las localitads publicas. Enzacons principis da pli baul ston ins puspei risguardar pli fetg ed era concepir las leschas da baghegiar en quei senn. E quei ei, per risponder all'emprema domanda ell'introducziun, buc mo caussa d'experts ni architects, mobein in fatg digl interess public. Quei vala oz cun pressapauc 70% locaturs en Svizra ton dapli, demai che da diesch che baghegian ina casa sulettamein treis che habiteschan en ella. Als auters siat sa ei esser pli u meins tuttina, sch'ei vegn duvrau bia ni pouca energia e ressuras . . . pagar ils quens d'energia ston gie ils locaturs.

Trer a nez l'energia passiva

Perscrutaziuns pli novas en Svizra muossan, ch'ei dependa en emprema lingia dalla construcziun d'in baghetg. Sch'el vegn construius specialmein per nezegiar optimalmein l'energia solara passiva, san ins spargnar 25-50% dall'energia per scaldar.³ In tal baghetg lai entrar tonta energia solara (passivamein) dallas finiastras ed autras parts dalla casa sco pusseivel e necessari. Quei succeda senza duvrar ulteriuras installaziuns, ni maschinas ni energia. L'energia entra pia passivamein. Il renomau professor d'architectura J.A. Ballinger (Universitad New South Wales, Australia) ei dil meini ch'els sappien spar-

gnar tochen 90% dall'energia sulettamein cun construcziuns adattadas per trer a nez l'energia solara passivamein. El ei segir in representant dalla nova epoca d'architectura.

En l'Australia, da l'otra vart digl equator ston las finiastras natiralme in mirar encunter mesanotg, per recaltgar tonta energia solara passiva sco pusseivel. Tier nus encunter sid.

Energia solara activa

Sistems solars activs numnan ins installaziuns per trer a nez il suleagl entras in'installaziun mecanica, electrica ni cun ina combinaziun da plirs sistems. Il pli enconuscent ei il sistem termic culs collecturs per scaldar aua. Cun las cellas solaras, ch'ei montadas sper via N 13 denter Favugn e Domat vegn directamein produciu electricitad per la reit, circa 120000 uras kilowatt (kWh) per onn.

Cun quels sistems solars menziunai en combinaziun cun la pompa termica ed auters products novs d'energia, eis ei stau pusseivel a signur Jenni ad Oberburg/BE da construir ina casa che cuarcla l'energia ch'ella basegna dil tuttafatg cun forza solara. Ella drova in summa negina energia jastra pli! Cun circa 40m² cellas solaras e ca. 80m² collecturs da suleagl vegnan tut ils basegns energetics curclai per quella famiglia en quella casa.⁴ Pia per quella famiglia sto negin ieli vegnir pumpaus ord nossa tiara, negin ieli vegnir barschus e negin'aria tschuffergnada. Per quella fa-

miglia ein neginas ovras atomaras che produceschan electricitad necessarias, neginas alps ston vegnir naghentadas e negins flums schigentai.

Casa rodonda che retscheiva l'energia solara dalla damaun tochen la sera cun sia fassada da glas a Sydney, atun 1990.

Sco autras casas e baghetgs ha era quella casa duvrau energia per vegnir erregida. Quei drovan tuttas, inclus ovras atomaras ni hidraulicas. Mo duront il menaschi da 10, 20, 30 e dapli onns drova quella casa negina energia jastra pli. Pia, per saver viver sin nies nivel cun radio, televisiun, frestgera, maschina da lavar giu e.a.v. drova ei ad Oberburg neginas devastaziuns dalla natira, dat ei negina polluziun dall'aria e — ni vals ni flums vegnan destrui.

Dapli independenza garantescha dapli libertad e confort

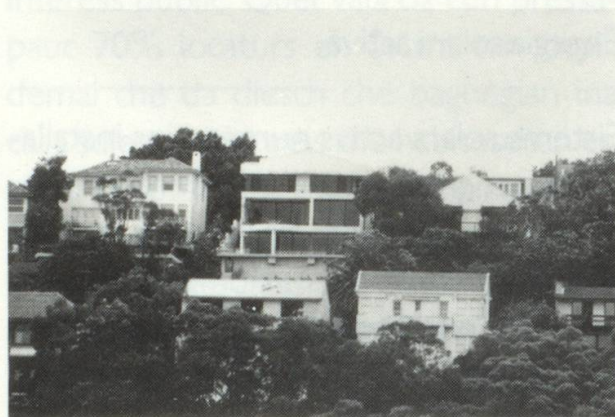
Il proxim pass ei da risguardar las premisas dalla libertad. Ni sco Socrates gi: «La premissa per la libertad ei l'independen-

za.» Sch'jeu vi esser libers, stos jeu esser independents, era dall'energia — silmeins ton sco pusseivel. Quei toc libertad vein nus piars pér els decennis dil davos tschentaner. E cheu vesa ei buca ora dil meglier — era buca tier nossas scolas aultas, sco jeu hai stuiu schar perschader. Che las reservas d'ieli sesminueschan els proxims 30-40 onns massivamein dubitescha negin. Bein vegn ei lu aunc ad haver ieli, mo ord plirs motivs buca pli nez sto tochen da cheu respectiv per barschar all'engronda e sfarlatar. Sin la damonda, co nos affons vivien in gi en nossas casas che seigien practicamein dependentas totalmein d'energias externas e per gronda part digl exterior, rispunda in professur en posiziun aulta ella partiziun d'architettura dalla ETH: «Gie, cheu veis raschun; quei ei in grond problem, che nus vein aunc buca priu a mauns.»⁵

Premissa per ina lubientscha da baghegiar

Ina nova epoca d'architettura presumma che las lubientschas da baghegiar vegnien en principi mo concedidas, sche zacontas premissas ein dadas. Ei tonscha egl avegnir buca mo cun designar bialas casas e grondas pegnas. En 20 ni 40 onns ston nos affons era aunc saver viver an talas casas — era sch'ei dat strusch ieli pli per scaldar. Per mei ei quei ina premissa che vegn pli e pli impurtanta. Tier la funcziun d'ina architettura auda era ina finamira determinada digl interess public.

Tier la funcziun dall'architettura audan segir la qualidad dil baghetg, segirtad, confort, estetica etc. Tier la finamira audan tenor miu meini era ils aspects sura allegai. Aschi bia independenza sco pusseivel per salvar la libertad e cun quei era il confort da viver — muort la crisa el Golf. Pli bia energias indigenas che nus savein trer a nez senza disturbar gl'ambient e pli gronda ei nosa segirtad, libertad ed independenza.

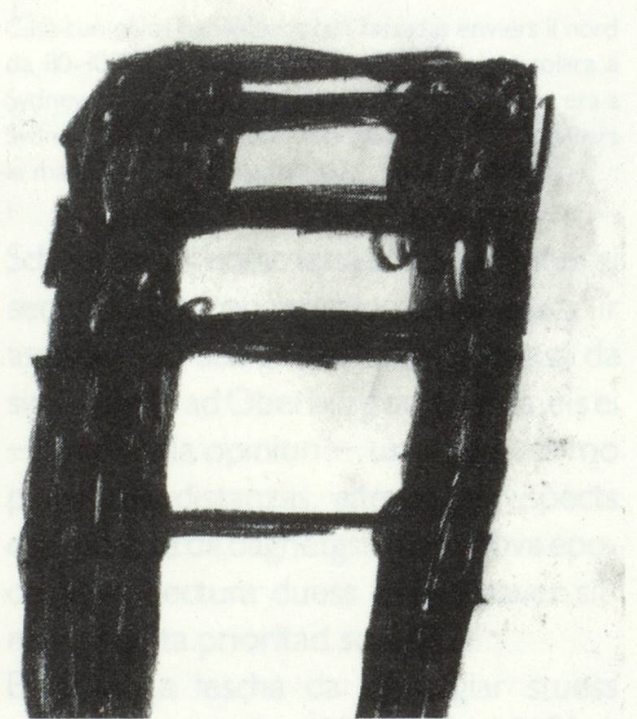
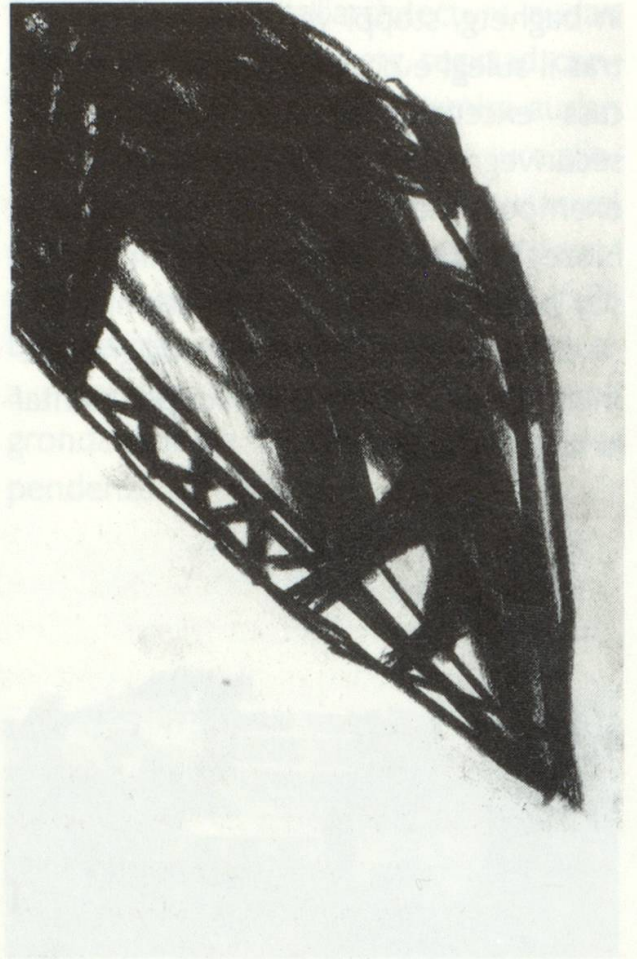
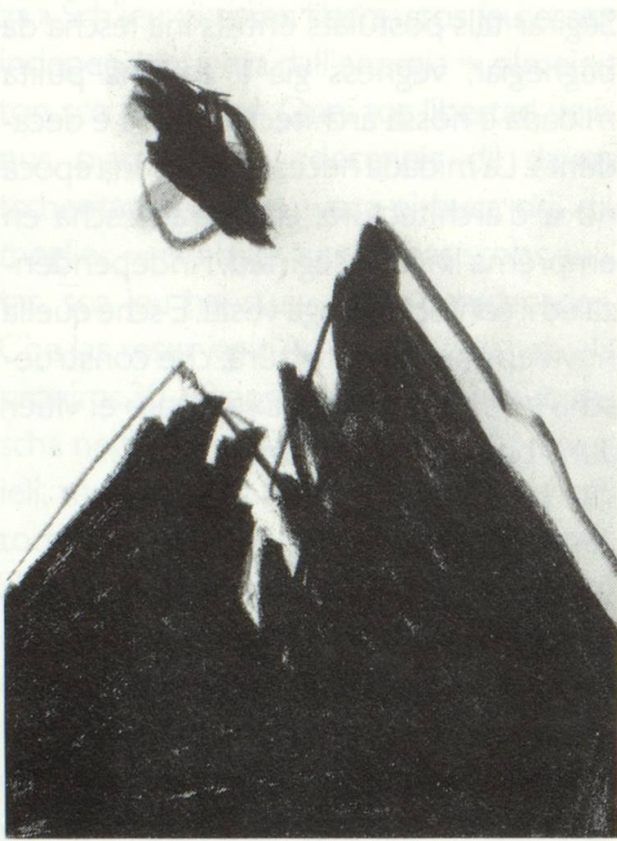
Casa cun pliras habitaziuns cun Fassadas enviers il nord da 80-100% da glas per retscheiver energia solara a Sydney, atun 1990. Deplorablamein dat ei denton era a Sydney casas cun grondas Fassadas da glas cun vesta viers la mar che miran encunter sid.

Sch'ins vul all'entschatta d'in niev svilup el sector dalla construcziun aulta buca ir aschi lunsch sco gl'exempel dalla casa da signur Jenni ad Oberburg demuossa, eis ei — tenor mia opiniun — uras da buca mo prescriber distanzas, altezias ed aspects dall'estetica da baghetgs. En ina nova epoca d'architettura duess il tgau haver silmeins tonta prioritad sco gl'egl!

En scadina lescha da baghegiar stuess esser prescret, che 10%, 20% ni 30% ni era dapli energia che vegn consumada en

in baghetg, stoppi vegnir producida en-
tras il sulegl e quei gest sil plaz, priu ora
cass excepziunals, nua ch'ins savess
secunvegnir cun auters interessents, per
exempel ina societad comunabla.
Nezegiar la nova tecnologia optimalmein,
sco per exempel la pompa termica per
saver duvrar l'energia che croda gratuita-
mein sin mintga tetg — e buca per luentar
la neiv sin tetg!

Segirar tals postulats entras ina lescha da
baghegiar, vegness gia a dar ina pulita
midada a nosa architectura biala e deca-
denta. La midada necessaria per ina epoca
nova d'architectura, che garantescha en
emprema lingia la segirtad, l'independen-
za ed il confort a liunga vesta. E sche quella
nova epoca d'architectura, che construe-
scha en emprema lingia «pil tgau» ei vitier
aunc biala, lu eis ella optimala.

Zanua davos la pezza rebatt'in cor

La tragedia dals Indians nordamericans è conuschenta. Stirpas entiras èn svanidas; autras han ins translocà, sch'ellas eran en ils pes als Alvs, tramess sin «marschs a la mort» ni serrà en champs da concentraziun sunter ch'ins aveva devastà lur territoris cun plantaschas da pumera, ers da tirc e pastgiras per la biestga. Igl è difficil da documentar cun cifras la dimensiun da quest genocid, perquai che las stimaziuns da la populaziun indiana avant l'arrivada dals colonisaturs alvs varieschan fitg. La cumissiun americana per ils dretgs dals burgais per ex. quinta cun 800 000 Indians per l'onn 1492, etnologs discurran da 12 milliuns.

Oz vivan passa 550 000 Indians en ils Stadis Unids, per part en reservats, per part maschadas cun la populaziun alva e pli u main integrads. Sch'ins adescha las stirpas che vivan en Canada tier questa cifra, s'approximescha il dumber da la populaziun indiana al milliun. Quai na munta dentant betg che tut ils problems sajan schliads. Il cuntrari: Entant ch'ils benefizis da la medischina e da l'igiene alva han menà ed ina explosiun da la populaziun en blers reservats, èn ils territoris mess a disposiziun als Indians per la chatscha, la pestga e l'agricultura sa diminuids permanentamain resp. il retgav dal terren s'ha sbassà tras l'erosiun e la surpascalaziun. Lura èsi da savair ch'ils colonisaturs alvs avevan piazzà ils reservats en regiuns ch'els consideravan sco nunfritgavlas e nua ch'i nun era da spetgar grondas ritgezzas ni ord l'agricultura ni ord l'exploitaziun da minerals. Uschia è explitgabla la misergia economica e sociala che regia oz en ils blers reservats nordamericans.

Il purtret dals Indians è vegnì dissegnà durant tschentanners tenor il gust dals Alvs e conform a lur interess. Ovras litteraras han giugà ina rolla impurtanta. La clischas dal «primitiv ideal» d'ina vart e dal «cannibal sanguinari» che dueva vegnir civilisà e cristianisà da l'autra vart han furnì ils arguments che giustificavan davant ina publicitad «civilisada e cristiana» questa u l'autra mesira oz nunchapibla da la politica indiana. Emprovas da chapir ils pievels indians ord lur atgna moda da viver e da pensar èn stadas fitg stgarsas. Paraulas pon esser in agid per questa chapientscha.¹

Felix Giger